

A Virrasztó

Tamási Áron közéleti publicisztikája

MÁRIÁS JÓZSEF

Tamási Áron e szavakkal zárta az éltében megjelent publicisztika-kötetének előszavát, melynek címe – *Aki virrasztott* – a kisebbségbe taszított magyarság sorsáért érzett és táplált felelősségének adott hangot, életprogramként állította azt a szellemi emberek elé. A közéleti szereplése, közírói hitvallása jut kifejezésre az alábbi gondolatokban: „Nekünk jutott, magyar íróknak, hogy örködjünk a magyarság jó szelleme felett. Ki-ki hite és tehetsége szerint. Az öröködségben nemcsak művek születnek, hanem nevelni is szeretnénk. Főleg jobb nemzedéket, amely népével összeforrjon.” „Az írónak azonban nemcsak népe helyett kell válaszolnia, hanem a szellem nevében is. Sőt, elsősorban a szellem nevében, hiszen egyedül a szellem az, mely világosságot áraszthat a követendő útra és példákat terem.”

A hatalmas életmű részeként tételezhető, többnyire már csak a halála után összegyűjtött publicisztikai kötetek¹ az író közéleti tárgyú írásait foglalják magukba, betekintést engednek abba a szellemi műhelybe, amelyben a gyönyörű mesék népének sorsáért aggódó, a bajlátott szülőföldért, Erdélyért küzdést vállaló, érte az apjától örökölt „világjavító indulatok” szellemében és hevületében közéleti szerepre is kész alkotó személyiség művei megfogantak. Írásunk az utóbbi témakörbe tartozó írásai közül meríti az író eszményeit megidéző, az erdélyi sorskérdéseket tagláló gondolatait.

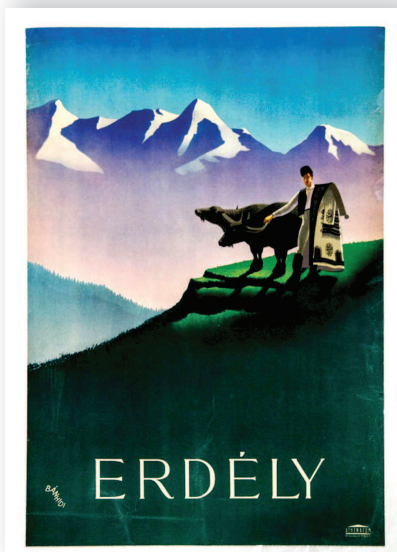
„Az öröködség dolgában az írónak jut a legnehezebb feladat, mert őt egyedül a hűség kötelezi.”

Az Erdély önmagára találását elősegítő és értékteremtő alkotó egyéniségek, „a nagy hazatérők” – Kós Károly, Benedek Elek, Kuncz Aladár, Bánffy Miklós – mellé felsorakozik Tamási Áron is, aki későbbi regényében, az idegenség megtapasztalásából sarjadó, szívből fakadó szavakkal, vallotta: „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”. Az ő otthona az Udvarhely-széki Farkaslaka, Erdély volt. Az ifjúkorában törvényszéki bírói szerepről álmodónak a kinn töltött idő erögyűjtést jelentett: „Amikor három esztendő múlva hazatértem Kolozsvárra, már tudtam, hogy miképpen lehetnék bíró. Gondolatokon keresztül, könyvek által [...] Amerikából tisztábban láttam Erdélyt és helyesebben a magyarság sorsát, mintha innét szemlélttem volna.”

A Tizenegyek-antológiában megjelent novellája, a Mikes Kelemen rodostói leveleire emlékeztető írásai – *Székelly legény levelei Amerikából* – és riportjai elismerést szereztek számára. Vagy talán mégsem annyira, hogy elégedett lehetett volna, hisz egy hírlapcikkben bemutatkozik: *Ajánlom magam: Tamási Áron vagyok...*, s mindjárt az első sorokban pontosít: „író vagyok: fiatal székelly író [...] s az író az az ember, akit mindig megkérdez bajában a Nép; jobban mondva az író az az ember, aki meg is hallja, amikor kérdezi őt bajában a Nép.” Az elhivatottság szavai szólalnak meg a következő sorokban is: „Atyámfi, a magyar Lelkek egységét prédikálom nektek”.

Küzdelemre szólít, mert „ennek a népnek élnie kell”. Miként s hogyan? Kitartóan keresi rá a választ, mint oly sokan mások, ebben a korban. Ő is tagja, rendszeres meghívottja a Marosvécsi Helikon néven jegyzett erdélyi magyar írói parlamentnek, írásaiban ő is következetesen kiáll az erdélyiség, erdélyi szellem érvényesítéséért: „Az erdélyiség gondolata az örök önállóság gondolata. És kérдем: Van-e a mi jövőnkre nézve más biztató és megnyugtató út, mint az önállóság útja?”

Tudja, hogy a megvalósulás a nemzetközi helyzet függvénye. Látja, hogy a közeljövőben két politikai irányzat határozza meg a kibontakozás irányát: „Az egyik balra vezet, és az útmutató táblán ez áll: a kommunizmus felé. A másik jobbra vezet, és ott ez áll: a kapitalizmus felé”. Úgy véli: a kettő között volna egy harmadik út: a nemzeti alapon álló társadalmi fejlődés. Nem nehéz ebben felismerni a Németh László által

Bánhidi Andor: *Erdély*, 1941, plakát (Országos Széchényi Könyvtár)

Konecsni György: *Erdély*, 1941, plakát (Magyar Nemzeti Galéria)

vizionált jövőképet. Hozzá hasonlóan Tamási Áron is „a magyar szellem harmadik rendjé”-t tartja meghatározó társadalmi erőnek, melytől olyan világ megteremtését várja, melyben „életet találhat a szociális igazság, az alkotó nemzeti öntudat, az egyéni szabadság és az emberi munka értéke”. Az utópia azonban alulmarad a gonosz erők mind durvább egymásnak feszülésében.

A harmincas évek közepén egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a forrongó világban már érződik egy újabb összecsapás, egy újabb világháború előszele. Tamási Áron, ennek tudatában, határozottan kimondta: „Mi a békés közeledés hívei vagyunk! Mi nem akarunk háborút! Mi kizárólag békés fejlődést akarunk!” Erdélyi lévén, a három nemzet összefogását sürgette, hisz mindannyian részei az erdélyi szellemnek. „...egy államnak vagyunk a polgárai, együtt és a közös jólét érdekében kell élnünk és cselekednünk.” Sőt annál is tágabb dimenzióban gondolkodott: „a Duna menti népeknek egymásra kell találniuk”. Ez a gondolat nyert megerősítést a Németh László romániai útinaplója nyomán kibontakozott vitával kapcsolatos véleményében: „mennyire fontos volna a dunamenti [!] államok szellemi képviselőinek és azokon keresztül a dunamenti [!] államok népi tömegeinek egymáshoz való közeledése. Természetes, hogy mindenekelőtt a magyar–román közeledés időszzerű és fontos, hiszen ez a két nép [...] leginkább egymásra van utalva”. Ugyanez a gondolatkör tér vissza a *Szellemi őrtség* című írásában: „Értékeljük és megbecsüljük magát a ro-

mán népet, mellyel rossz és jó sorsban együtt kell élnünk. [...] A magunk népét azonban az értékelésen és megbecsülésen túl, a lélek és vér szerelmével szolgáljuk.”

Látnia kell azonban, hogy a román társadalom nem a megbékélés irányában halad, abban a nemzetiségekkel szemben baljós jelenségek, radikalizálódó folyamatok vernek tanyát. A különutas, szétforgácsolt erők helyett az erdélyi magyarság egységét kellett létrehozni. Ennek a törekvésnek, szándéknak vált tevőleges, cselekvő animátorává: „híve, támogatója és munkása vagyok minden olyan szellemi mozgalomnak, amely a népi érték és erő érvényesítéséért, a nép sorsát javító reformokért küzd”. Szándéka elméleti, eszmei megalapozását kívánta szolgálni a *Cselekvő erdélyi ifjúság* című írása, az ideológiák, osztálytagozódások feletti összefogás megteremtését célozta, amely a Vásárhelyi Találkozó megszervezésének gondolatához vezetett el. A Találkozó céljait három pontban összegezve közli Tamási Áron: a tudatos és erős cselekvés, az osztályok közötti választófal lebontása igényének megfogalmazása mellett kihangsúlyozza: „Fel kell ébreszteni és táplálni kell azt az öntudatot, mellyel az erdélyi magyarság sikeresen ellenállhat minden olyan támadásnak, mely őt nemzeti értékeiben és jogaiban veszélyezteti”. A Vásárhelyi Találkozón elmondott beszédében hangot adott demokrácia-eszményének. „...a demokrácia az összes erkölcsi, szellemi és anyagi javak, s igazságok helyes felhasználása a társadalom javára. Fel kell tehát tennünk a kérdést, hogy erkölcsi, szellemi és anyagi javainknak

kik az igazi őrzői az erdélyi magyarságban. Elsősorban ettől függ, hogy milyen szellemi szemszögből tárgyaljuk jelenlegi helyzetünket és hogy józan észszel mit tehetünk jövőnk érdekében.” A „sorszerű összefogás” előfeltételeként mondja ki: „adjátok vissza a szónak erkölcsi tartalmát, nemzeti súlyát és emberi hitelét”. Ebben különösen fontos szerepe volna/lenne a sajtónak, amely elé erkölcsi imperatívusként állítja azt a követelményt és elvárást, hogy „ne csak magyarul legyen írva, hanem tükrözze is ennek a magyarságnak érzelmi és gondolatvilágát”.

1937-ben a Bartha Miklós Társaság és az Egyetemi Kör felkérte, tartson előadást az időszzerű nemzeti kérdésekről. Önérzetesen jelentette ki: „székegy vagyok, és ott van a helyem, ahol az övék”. S mindjárt hozzátette: „természetesen vallom és hirdetem, s mindig hirdetni fogom, hogy az országhatárok felett van egy szellemi és erkölcsi közösség, amely a világon szétszórta élő magyarokat egybekapcsolja és egy lelki impériumban egyesíti. Ez a felfogás nemcsak megengedi, hanem kötelességemmé is teszi, hogy nyílt és becsületes módon munkása és ápolója legyek ennek a szellemi közösségnek.” Mennyire egybecsengenek ezek a szavak Illyés Gyula szinte azonos időben írt *Haza a magasban* című költeménye üzenetével, axiómává vált gondolatával!

Az Ellenzék című kolozsvári lap Tamási Áron szerkesztésében Vasárnapi Szó néven megjelenő mellékletében részleteket közölt Németh László *Kisebbségben* című könyvéből, amelyért éles támadások érték. Válaszában határozottan kiáll szerkesztési elvei, valamint a szerző és műve mellett: „Németh László személyét és munkásságát egyaránt jól ismerem: tudom, hogy hívő ember, felelős szellem; és hogy a mai magyar művelődésben súlya van annak, amit mond. A nemes és kitartó harcot, a népi

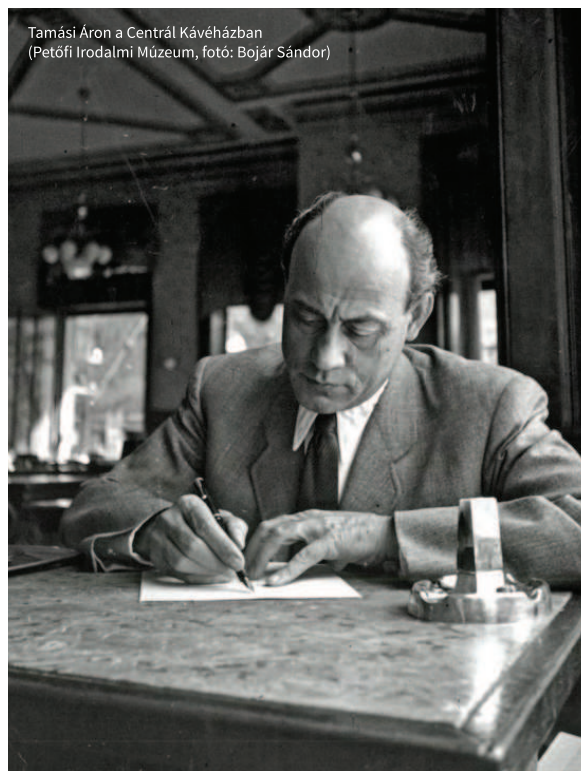

Az Erdélyi Helikon íróinak tizedik marosvécsi találkozóján készült fénykép a résztvevők aláírásával (Magántulajdon)

nemzetért és az új magyar művelődésért, együtt kezdjük és együtt folytatjuk. S megítélésem szerint mindenütt folytatni kell ezt, ahol meg akarunk újulni közösségi és egyéni életünkben. [...] Ami azonban vallás és hit a könyvben, akár eszmére, akár személyre vonatkozik, az én vallásom és az én hitem is. S mivel sem öntudat, sem ösztön dolgában nincsenek kétségeim afelől, hogy én a magyarságnak múltjában, jelenében és jövőjében csak jót akarhatok: nem bátorság kérdése hirdetni hitemet, hanem kötelesség. Így jutottam hozzá, hogy néhány részt kijelöltem a Németh László könyvéből s azokat a Vasárnapi Szóban közreadtam.”

Különös reményt ébreszt benne a román állami döntés nyomán létrehozott Magyar Népközösség. „Miért kell a romániai magyarságot egy nemzeti népközösség formájában megszervezni? Nyilvánvaló módon és károsabban nálunknál jobban senki sem érezhette, hogy egyénileg prédának hullunk oda, s tömegeinkben egyre süllyedünk, ha társadalmunk a rendezetlenség állapotában van.” A Vasárnapi Szó hasábjain között írásaiiban legjobbainkat szellemi őrésre szólítja, fórumot teremt a vélemények ütköztetésének. Az eredményes, sikeres cselekvés érdekében a *Nemzedéki vallomás* című írásában arra ösztönöz, hogy „többé ne arra nézzünk, amiben eddig különböztünk, hanem tudatosan arra, amiben ma egyek vagyunk. Nem fegyverszünetet, hanem békét kötöttünk egymással, mert mindnyájunk felett győzött a népünk iránti felelősség”. Érti és hirdeti, hogy „érnek az idők”, hogy „az erdélyi magyarság életében le kell dönteni a választó falakat”, hogy felelősségteljes cselekvéssel egybe kell terelni a tévedező nyáját, felelősségük tudatára ébreszteni a gondatlan pásztorokat. A *Vasárnapi Szónak* „útavágó” szerepet szánt, melynek oldalain „hitünkkel és az igazság vágóvával [...] a helyesen megadott választ valószínűsítő élette alakítsuk minden olyan területen, amely rendelkezésünkre áll, vagy amelyet meg tudunk szerezni.”

Ekkor már Európában javában folyt az országhatárok diktátumok alapján történő átrajzolása. A nagyhatalmak nyomására a romániai Turnu Severinben a román és a magyar kormány képviselői Erdély sorsáról kezdtek tárgyalásokat, melynek eredménytelensége következtében 1940. augusztus 30-án a nagyhatalmak döntenek Erdély sorsáról, esztelenül, hisz „a homlokánál kettőbe vágják”. Az észak-erdélyi városok és falvak magyarsága kitörő örömmel fogadja a bevonuló magyar honvédeket. Tamási Áron *Gondolatok a hazatérés idején* című írásában ad hangot érzéseinek. Az anyaországhoz való visszatérést „egyszerű és meghitt találkozásként” aposztrofálja, „amilyen csak gyermek és anya, vagy férfi és örök eszméje között lehetséges”. Újól fog hitet tesz az erdélyi magyar szellemiség mellett, melynek „hősei s a lelkiileg megújult egységes magyar társadalom: ez mind nemzeti érték. Ország dolga most már, hogy mi történik vele. De mivel az ország mi vagyunk, együttvéve valahányan, a mi dolgunk tehát”. A szülőföldhöz ezt követően is hű kíván maradni. „Ha szokás ilyenkor, az őrhelyre felállás idején, valamit kérni, akkor én az öntudatos munka lehetőségét kérem, szabadságot a szellemi munkának és helyet az építő magyar gondolatnak!” Az erdélyi magyarságra nézve kedvező történelmi fordulat alapkövetelményének tartja, hogy „a magyar szónak visszaadassék a hitelesség, a jelentésbeli és erkölcsi súly. Mert magyar szavaink kezdik elveszíteni hitelességüket, lassan kihull belőlük az eredeti tartalom és elveszítik erkölcsi súlyukat.” A magyar államiság berendezésekor tapasztalt visszasságok, jelenségek eszébe juttathatják a tíz évvel előbb Balatonfüreden Albrecht főherceg jelenlétében elmondott szavait: „Mi Erdélyben nem vagyunk magyarok a vallás-

Tamási Áron a Centrál Kávéházban
(Petőfi Irodalmi Múzeum, fotó: Bojár Sándor)

felekezetek közötti háborúság szításában; nem vagyunk magyarok a magyar feudális birtokrendszer fenntartásában; nem vagyunk magyarok a kapitalista bankpolitika védelmében, és nem vagyunk magyarok az olcsó és nekünk ártó irredentizmus ütésében és elfogadásában. Ellenben: Magyarok vagyunk az osztálykülönbség megszüntetésében; magyarok vagyunk abban a törekvésben, hogy a paraszt- és munkásrétegekből egy új és egészséges középosztály nevelődjék; magyarok vagyunk abban a hitünkben, hogy végre elérkezett az igazi magyar nép társadalmi és kulturális alkotó erejének ideje, és magyarok vagyunk az emberi hitnek, a tiszta meggyőződésnek és az alkotó szellemnek határozott védelmében.” Eszébe juthattak továbbá Németh László *Erdély ünnepére* írott/elmondott szavai: „Mit ér akármilyen visszatérés, ha nem egy igazságosabb hazába hozzuk a visszatérőket?” Kisebbségből – kisebbségbe!

Az 1942-es lillafüredi írótalálkozót követően – *Vélemény háború idején* című írásában – újól fog megfogalmazza írói hitvallását: „az a magyar író az eszményképünk, aki építve alkot egyfelől, míg másfelől nemzetével él vagy bukik, nem lévén számára emberi élet, csak ebben a hazában”, valamint ama meggyőződését is, hogy „a fegyveres küzdelem után a magyar író nemcsak régi magyar határokat és megmentett magyar népet szeretne látni, hanem olyan országot, mely nemcsak édes, hanem emberi és igazságos hazája is a magyar népnek. Újra kell teremteni a nemzet fogalmát, hogy annak végre címe legyen az új történelmi osztály: a magyar nép”. Az év karácsonyán még távlatosabb perspektívában veti fel az előbbi gondolatot: „Az örök eszmények mellett azonban meg kell találnunk azt a nemzeti eszmét is, amely nemcsak erős közösséggé tud egybeforrasztani minket, hanem a magyarságnak a nemzetek között méltó helyet biztosít. Ez a nemzeti eszme nem lehet más, mint a magyar haza történelmi határai között újratemteni az életet. [...] Az elveszett békével együtt az igazságot és a ter-

mészertes rendet is újból meg kell szerezniünk, mert érdemes élet máskülönben nincs.” Az Erdélyi Párt 1943-i ülésén, párton kívülként felszólaló író ismételtén a szellemi örökség fontosságát húzza alá, mondván: „nem egységes annak a nemzetnek az élete, ahol a szellemi örökség gazdátlan maradnak [...] a magyar történelemnek egyik legnagyobb erőpróbája előtt állunk, inkább forrasztó láng csapjon ki szívünkéből, semmint bűnös könnyelműséggel lemondjunk arról az akaratunkról, hogy ezt a társadalmat erőssé és egységessé tesszük. [...] A szellemnek pedig meg kell alkotnia az egységes és igazságos nemzeti társadalom tervét, melyben a sajátos magyar szellemiség a dolgozó tömegek természetes jogaival egyesül.” Ekkor még bízik a jövőben, a győzelemben. Az *Erdély üzen* című írásában konkrét feladatokról beszél: „...a magyar Szent

Korona országát helyreállítsuk és minden ellenséggel szemben megvédjük [...] ebben a helyreállított magyar hazában, majd a háború után, igazságos rendet teremtsünk”. Valószínű, hogy a hadi helyzet súlyos romlása okozza azt, hogy a későbbiekben, a nemzeti sorskérdéseket, a székelység felemelkedését felvállaló, azért mindig bátran küzdő publicista elhallgat, a következő két évben tollából kiszárad a tinta.

A veszített háború után a történelem kereke más erők szerint, a magyarságra nézve előnytelenül forgott tovább. A demokratikus kibontakozást ígérő években ismételtén úgy érzi, hogy szólnia kell. A *Zöld ág* gyűjtőcím alatt 1945–46-ban, más-más lapban közölt írásaiából választ kapunk a hallgatás okára is: „...már egy esztendeje betelik annak, hogy semmit sem írtam. [...] Ennek a hallgatásnak, mint néma tiltakozásnak, megvolt a történelmi jelentősége, s meg is marad. Értelme azonban csak akkor virágzik élővé, ha kellő időben szó követi, értéke pedig attól függ, hogy milyen szavakban virágzik ki.” Új magyar népi demokráciáról álmodik, új életkezdésben reménykedik, melyben „nem kell többé félrecsapott jelszó és borzoz hazafiság, s kiöntünk minden részegítő világnézetet. Egyedül a józanság, a megfontolt igazság és a béke fog vezérelni minket. [...] ...a közeledő sorsfordulat Budapesten hozza világra a magyar demokráciát, melynek az erdélyi magyarság is részese lesz, s amely Erdély békés életét is, a maga részéről, megteremtteni kész.” Érzékeli, tudja, hogy ez az út mily rögzös – bűnbánattal és vezekléssel telített – a nemzet számára. Az író feladata, hogy „a szellem világában olyan rendet teremtsen, amelyből kívánatos nemzeti jövőndő és vidám emberi élet sarjad.”

A román–magyar viszony kedvező alakulása a románság „helyzeti előnye” ellenére is fontos célkitűzés, ám nem önmagáért való: „tudja a világ, de legjobban mi tudjuk, románok és magyarok, hogy békességünk ára az, hogy az erdélyi magyarság sorsa, emberi és nemzeti szempontból egyaránt, megnyugtató módon rendeződjék. [...] Legyünk tehát emberek, hogy utána magyarok és románok maradhassunk.” Ugyanez az elvárás és remény kap hangot a Magyar–Román Társaság megalakulásakor is, amikor a két nemzet közötti megbékélés lehetőségét üdvözli, de hozzáteszi: „ezt csak olyan emberek vihetik eredményes útra, akik a maguk népe számára biztosítani

Nagy István: *Erdélyi falurészlet*, pasztell, papír, 32 x 45 cm (Fotó: Kieselbach Galéria)

tudják az emberséges életet, de ugyanakkor meg tudják akadályozni, hogy a másik nép emberi és nemzeti méltósága ellen főbenjáró bűnt kövessenek el”.

Az is előre látható volt, hogy a veszített háborút követően ismét határmódosításra kerül sor. Tamási Áron igazságos döntésben bízik: „Bármilyen határt is húz majd a politika, hiszek az Erdéllyel való lelki és művelődési közösség megszakíthatatlanságában.” A *jó magyar béke ügyében* című írásában is az anyanemzetből kiszakított három millió magyarért aggódik, bár még mindig reménykedik abban, hogy a távoli jövő meg hozza a megoldást is: „a magyarság egyes részeit szétválaszthatják valameddig a határok, de azokat először lélekben s majd talán egy és áldásos Duna menti föderációban gyakorlatilag is le lehet bontani. Addig is egyek vagyunk és egyek leszünk egy közös lelki impériumban, amelyet nem politikusok kormányoznak és katonák védenek, hanem az isteni törvények.”

A kommunista hatalom uralomra jutása idején azonban bezárultak a kapuk Tamási Áron előtt. Nagy Pál, a közelmúltban elhunyt marosvásárhelyi irodalomtörténész rávilágít ennek igazi okaira: „...a kommunizmus magyarországi térhódítása idején, a félretaszított és megalázottság nehéz esztendeiben – midőn olykor kényszerű körülményekkel is számolnia kellett – közirői tollának mozdulatai is elbizonytalanodtak kissé; nem minden alkalommal villanthatta fel szókimondó nyíltsággal egyéniségének valódi erőit.” Szórványos alkalmi beszédek, emlékünnepek jelzik az igencsak elkeskenyedett ösvényt, amelyen haladni, megszólalni tudott, amin még az 1954-ben kapott Kossuth-díj nimbusza sem változtatható.

Ám jött 1956, „az idők gyógyító láza”, mire Tamási Áron újra visszanyeri addig elfojtott, a nemzeti sorskérdések iránti felelősségét tanúsító hangját. Az 1956. október 26-án írott *Magyar fohász* a magyar forradalom legemblematikusabb írói dokumentumai közé tartozik. Együtt említhetjük Gérecz Attila, Németh László, Illyés Gyula, Déry Tibor, Márai Sándor alkotásaival, melyek a magát újra szabadnak érző nemzet jalkiáltásai, a tettek, bátor kiállásra buzdító írások sorát gyarapítják, melyek mindegyikének a nemzettudat részévé kellene válnia. Tamási Áron írásának minden szava, minden mondata a nemzet lelkiismeretéhez szól, hogy „mi is a magunk emberi és nemzeti formánkban élhessünk”. Minden szava fohászként

Nagy István: Székely ember szobában, 79 x 42 cm, olaj, karton, 1912 (Fotó: Kieselbach Galéria)

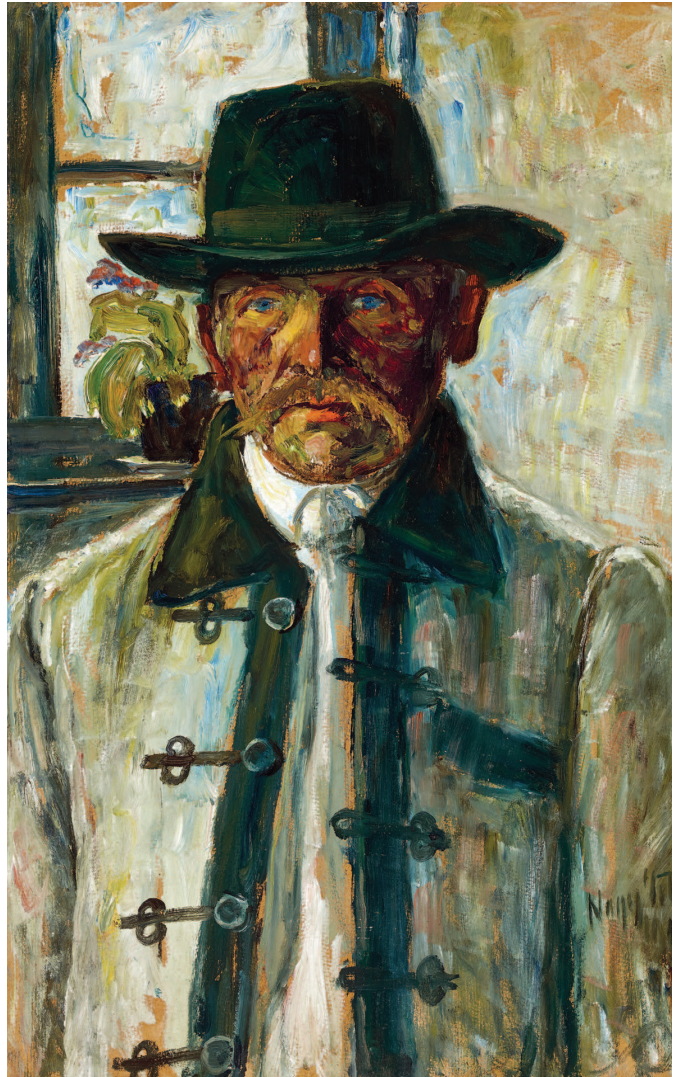
csendül, fél évszázad múltán is visszhangra talál. A *Tiszta beszéd* című írásából megtudhatjuk, hogy közéleti szerepet vállalt a Petőfi Pártban, „megalkuvás nélkül és szívemben azzal a hódoló buzgalommal, melyet forradalmunk ifjú hősei iránt érzek”. Ugyane szándék és akarat vezérelte az Írószövetségben ráruházott tisztségek elfogadásában.

Militáns közéleti szereplésének hatyúdalaként tarthatjuk számon a Magyar Írók Szövetségében az általa fogalmazott és 1956. december 28-án felolvasott *Gond és Hitvallás* című nyilatkozatot, melyben a magyar íróársadalom jobbik fele szolidaritást vállalt, azonosult a forradalom eszméivel, céljával, hitet tesz egy igazabb, a nemzet érdekeit és szabadságát szolgáló társadalom eszméje mellett, az íróársadalom nevében kinyilatkoztatja, hogy részt kér és vállal a jövő társadalmának építésében. „Írói munkánk igéi lesznek a szavaink, gondunk örökös az időben, véleményünk pedig a közírás betűibe költözik. Hűséget fogadunk a zászló előtt, mely jelezte nekünk, hogy a nép forradalmi egységéből a nemzet újjászületett. Ebben a hűségben hitvallásunk alapján gondozni és védeni fogjuk a magyarság szellemét. Erkölc legyen a munkánk talpköve, műveinkben pedig találjon értelmet és formát a nép alkotóereje, az emberség és eszméivel a kor. Egyedül így leszünk méltók a nagy elődökhöz, és egyedül így válhatunk a későbbi nemzedékek érdemes őseivé.”

Az Élet és Irodalom 1957. december 21-i számában közölt írásában – *Szellemi tisztesség* – a mellőzöttség, az újra partvonalra szorult író tesz tanúságot erkölcsi ideáljáról: „...évtizedeken keresztül a szabadságért sokat kellett fizetnem; de egészségem rongyos bundájában is makacsul azt mondom, hogy csak a szellemi tisztesség mezején érdemes élni. Mert ha van oltalom, akkor az író számára mégis itt van a legnagyobb oltalom. De hát ki ellen? A lelkiismeret zaklatásai ellen; a lelketlen színváltások ellen; a riadt tévelygések ellen; s természetesen a világi hatalom ellen is, mert hiszen a szellemi tisztesség dolgában a gyakorlat embere és az író gyakran elütő módon hangsúlyoz.” A kéziratban maradt 1957–58-as *Újévi köszöntő*-ben írói hitvallásának ad újlag hangot: „A nép szívének és a nemzet akaratának én csak eszköze vagyok, amikor keresem a sugallat szavait, s amikor arra törekszem, hogy a megtalált szavakból néhány mondatot szőjek.”

Csak eszköz volt? Távolról sem az, távolról sem csak annyi. Virrasztó volt, lármafa volt, a szellem végvárák dicső harcosa. Vitéz lélek, a közügyi gondokat felvállaló – Sütő András szavaival: „jégtörő gondolatok bátor hirdetője” –, aki a székelységért, a magyarságért lépett a sajtónyilvánosság küzdőtereire. Eszméi, céljai, szándékai kulturális örökségünk megbecsült értékei közé tartoznak.

1 *Virrasztás*, Révai, Budapest, 1943; *Tiszta beszéd*, *Publicisztikai írások 1923–1940*, az írásokat összegyűjtötte és az utószót írta BERNÁTH Ernő, a jegyzeteket DÁVID Gyula állította össze, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981; *Jégtörő gondolatok*, *Útirajzok, esszék*, I–II, összeáll. és jegyzetekkel ellátta TAMÁSI Ágota és Z. SZALAI Sándor, a bevezető tanulmányt Z. SZALAI Sándor írta, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982; *Gondolat és árvaság*, *Esszék, cikkek, útirajzok, riportok 1923–1935*, s. a. r. NAGY Pál, Palatinus, Budapest, 2000; *Aranyos tekergők*, *Elfeledett írások*, szerk. URBÁN V. László, KERTEK, 2000; *Szellemi őrség*, *Esszék, cikkek, útirajzok 1936–1965*, s. a. r. NAGY Pál, Palatinus, Budapest, 2001

Erdély, 1940 (Fotó: Fortepan/Ebner)